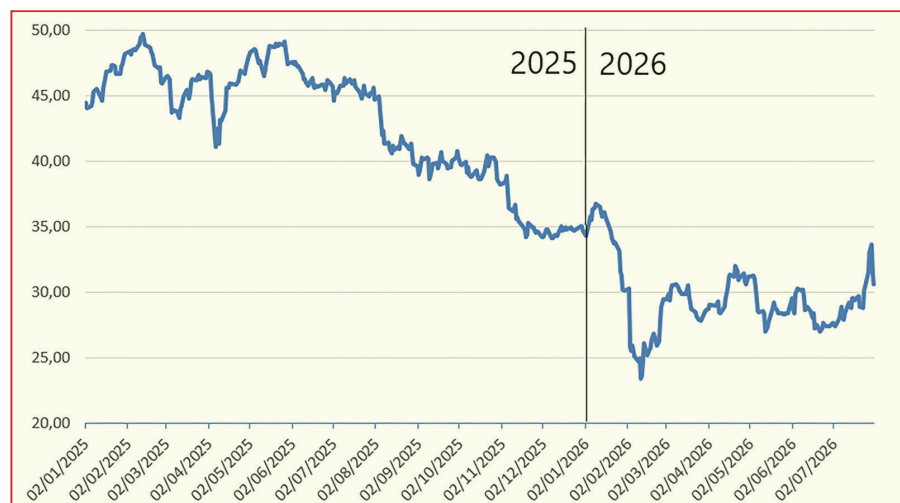

ESNIEUWS113

Beurskoers RELX onder druk door gevreesde concurrentie van AI

Sinds het voorjaar van 2025 staat de beurskoers van RELX onder druk. Na een piek van 49,64 euro op 13 februari van dat jaar is de koers gestaag gedaald tot een dieptepunt op 11 februari dit jaar van 23,38. Sindsdien schommelt de koers rond de 30 euro.

Vermeende dreiging

De achterliggende gedachte bij beleggers is de vermeende dreiging van AI (kunstmatige intelligentie). Sinds de opkomst van grote AI-bedrijven die gigantische investeringen doen in rekenkracht en toepassingen uitbrengen gebaseerd op grote taalmodellen (LLM), bestaat de vrees dat die toepassingen de winstgevendheid van RELX kunnen uithollen omdat ze goedkoper hetzelfde zouden kunnen produceren. Dit speelt met name op juridisch gebied, waar Lexis-Nexis vooral op de Amerikaanse markt een belangrijke partij is. Maar ook op medisch gebied zou AI een goedkoper alternatief voor de gegevens van RELX kunnen vormen. Overigens is ook

de koers van Wolters-Kluwer, juridisch eveneens een grote speler, fors gedaald. Dat bedrijf had bovendien te maken met het vertrek van de jarenlang succesvolle CEO Nancy McKinstry.

Anthropic

Hoewel het bestuur van RELX ongeveer elk kwartaal duidelijk maakt dat het bedrijf zelf ook AI gebruikt, en de omzet- en winstcijfers zelfs een groeiende trend vertonen, lijken beleggers daardoor niet overtuigd. Een typerende koersreactie deed zich voor afgelopen februari, toen Anthropic, het AI-bedrijf dat bekend is van zijn taalmodel Claude, een toepassing van Claude publiceerde voor de juridische sector. Prompt ging de koers

van RELX met bijna 30% onderuit.

Toelichting Engstrom

CEO Erik Engstrom benadrukte kort daarna in een toelichting bij de cijfers over 2025 maar weer eens dat de juridische producten van RELX gebaseerd zijn op een enorme hoeveelheid data die in de loop der jaren is opgebouwd, terwijl de producten van AI-bedrijven gebruik maken van vrij toegankelijke juridische bronnen, die niet kunnen tippen aan de database van Lexis-Nexis. Daarna herstelde de koers zich behoorlijk.

Hallucineren

De betrouwbaarheid van de onderliggende data voorkomt ook het verschijnsel dat AI kan gaan hallucineren bij gebrek aan gegevens. Recent kregen bijvoorbeeld drie Nederlandse advocaten een waarschuwing omdat zij klakkeloos hadden overgenomen wat AI had geproduceerd, en dat vervolgens in de rechtszaal indienden zonder verdere controle. In hun argumenten stonden verwijzingen naar eerdere uitspraken, maar die bleken over iets heel anders te gaan of zelfs helemaal niet te bestaan.

Terugverdienen

Wat beleggers verder schijnen te vergeeten, is dat de producten van AI-bedrijven nu nog redelijk goedkoop worden aangeboden. Maar om de huidige en toekomstige uitgaven aan rekenkracht, in de vorm van gigantische datacenters, terug te verdienen, zullen ze gedwongen zijn hun tarieven te verhogen. Dan is het nog maar de vraag of ze concurrerend kunnen blijven, zeker als je rekening houdt met prijs-kwaliteitverhouding.

IN DIT NUMMER

PGB rendement en risico	2	Vervolg PGB	5
Commentaar Jeroen	2	Elsevier - Tentoonstellingen	6/7
Op bezoek bij Piet Hardorff	3	Geschiedenis Elsevier 2	8

PGB over rendement en risico

COMMENTAAR

Jeroen Hogendorp

Harold Clijsen

Anne Kock

In juni publiceerde Pensioenfonds PGB op zijn website een vraaggesprek met Anne Kock, bestuurder van het fonds, en Harold Clijsen, algemeen directeur van de uitvoeringsorganisatie van PGB, over de beleggingen van het pensioenfonds: “De balans tussen rendement en risico”.

Sommige mensen vinden dat pensioen fondsen te voorzichtig beleggen. Begrijpen jullie dat?

Anne: ‘Die gedachte begrijp ik wel. Zeker als je ziet dat sommige beleggingen het een tijd heel goed doen. Dan lijkt het alsof je eenvoudig meer rendement kunt halen door meer risico te nemen. Toch werkt het voor een pensioenfonds anders. Wij beleggen voor de lange termijn. Ons doel is niet om zo veel mogelijk rendement te halen. Ons doel is om te zorgen voor een goed pensioen. Dat vraagt om een zorgvuldige afweging tussen rendement en risico.’

Waarom belegt Pensioenfonds PGB eigenlijk?

Harold: ‘Omdat sparen alleen niet genoeg is voor een goed pensioen. Pensioen bouw je op over tientallen jaren. In die periode stijgen de prijzen. Door te beleggen laten we het pensioenvermogen groeien. Daarbij kijken we niet alleen naar het rendement maar ook naar hoeveel geld nodig is om alle pensioenen nu en in de toekomst te kunnen betalen. Onze beleggingen moeten voldoende opleveren om aan onze verplichtingen te voldoen. Door collectief te beleggen

vervolg op pag.5 >>>>>

Ik heb zelf nooit in aandelen Elsevier of RELX belegd, maar ik volg de koers van het bedrijf al sinds ik er begon te werken. Gewoon uit interesse, om te zien hoe de zaak ervoor staat. Omdat tot vorig jaar de koers eigenlijk maar één kant opging, naar boven, maar hierin verandering is gekomen met een flinke daling tot een dieptepunt begin dit jaar, leek het me gepast om daar een keer aandacht aan te besteden en aan de mogelijke achterliggende redenen. Zie het hoofdartikel op de voorpagina.

Op de website van Pensioenfonds PGB kwam ik een interessant vraaggesprek tegen met twee personen die bij PGB over het beleggingsbeleid gaan. Zie het artikel dat hiernaast begint. Vooral het besluit om een bescherming in te bouwen tegen dalende koersen aan het eind van dit jaar, kan me wel bekoren. Met alle strubbelingen en onzekerheden in de wereld is het niet onverstandig rekening te houden met zo’n daling. De situatie op de huidige financiële markten, waar AI-bedrijven met miljarden strooien alsof het niks is, doet me sterk denken aan de internetbubbel van rond de eeuwwisseling. Die bubbel is destijds flink uit elkaar gespat, en zo iets zou best weer kunnen gebeuren.

Hoofredactie: Jeroen Hogendorp

Eindredactie: Elly Tjoa

Vormgeving: Jos Wachelder

Bijdragen: Willeke van Cattenburch, Hiske Gerbrandy, Ed Vermij.

Redactieadres: Rustenburgh 15, 1111 VD Diemen, T: (06) 801 55 332 E: redactie@vgeo.nl

Website: www.vgeo.nl

Vragen of mededelingen? Als er veranderingen optreden, bijvoorbeeld door verhuizing of overlijden, kunt u dit kenbaar maken bij onze penningmeester Herman Engelen,

Vechtensteinlaan 60, 3601 CL Maarssen.
T: 0346-566350 E: penningmeester@vgeo.nl

Voor zaken betreffende bestuur en organisatie kunt u contact opnemen met de secretaris, secretaris@vgeo.nl.

Lidmaatschap en contributie: VGEO-leden betalen jaarlijks €14,- contributie. Een vrijwillige verhoging van dit bedrag wordt zeer op prijs gesteld.

Contributie s.v.p. overmaken op ING-rekening NL27 INGB 0000 100 802. t.n.v. Vereniging van Gepensioneerden Elsevier-Ondernemingen. Nadere informatie: Herman Engelen, E: penningmeester@vgeo.nl

De volgende Nieuwsbrief verschijnt november 2026.

Kopij moet uiterlijk 6 november binnen zijn.

ES NIEUWSBRIEF

Op bezoek bij... **Piet Hardorff**

Op een zomerse dag vervoegt Hiske Gerbrandy zich namens de redactie bij de ruime eengezinswoning in Hilversum, waar Piet al heel wat jaartjes woont. Sinds zijn vrouw 5 jaar geleden overleed, woont hij er alleen. Piet vertelt dat hij in april een paar weken flink ziek is geweest, zo ziek dat de huisarts hem naar het ziekenhuis stuurde. Daar bleek niet iets ernstigs en na twee dagen was hij weer thuis. Wel heeft hij de tuin daardoor een beetje aan haar lot overgelaten, en tijdens de hitte van de laatste week gingen alle aanplant en het gras dood. Er is een ploegje tuinlieden in zijn tuin aan het werk en het ziet er weer prima uit. Om af te rekenen haalt hij geld van boven; hij gaat nog met groot gemak de trap op en af.

Wat deed je voor je bij Elsevier kwam werken; je opleiding en werk

Ik ben geboren in Hoorn, en op vierjarige leeftijd met mijn ouders verhuisd naar Breda. Ik ben van 1930, en was 9 toen de oorlog uitbrak; die heb ik dus heel bewust meegemaakt. Ik weet het nog als de dag van gisteren; het was een vrijdag, en de dag erna kregen we te horen dat we moesten evacueren. Een Franse generaal dacht Breda te kunnen verdedigen vanachter een riviertje. We vluchtten in een paardentram op luchtbanden, tezamen met een grote groep mensen op weg naar België. Onderweg kwamen we dus die Franse troepen tegen. De Duitsers schoten daarop en de kogels vlogen over onze hoofden. De dinsdag daarop gingen we terug, na een nacht op strobalen in een boerderij te hebben doorgebracht. Onze foxterriër genoot van de muizen onder het stro. Op 29 oktober 1944 is Breda bevrijd door het Poolse leger. Mijn vader maakte enkele foto's die nog steeds worden gebruikt bij bevrijdingsherdenkingen in de plaatselijke krant. (Piet laat mij de inhoud van een dikke opbergmap zien met prachtige zwart-wit foto's waaronder die van het ouderlijk huis met een grote tank voor de deur.)

Als kind was ik veel ziek: ik kreeg tyfus toen ik net in Breda woonde; ik speelde met meisjes van een gezin achter ons wier moeder mij zou hebben besmet tijdens haar zwangerschap. Later kreeg ik difteritis; onze huisarts (tevens veearts)

gaf mij direct een inspuiting. Na de bevrijding kreeg ik roodvonk en mocht ik in het bed van mijn ouders naar de feestelijkheden kijken. Mussert had gedreigd het feestvierende Brabant iets aan te doen; vanuit mijn bed zag ik de eerste V1 (een vliegende bom) aan komen vliegen. Ik vloog naar beneden maar werd direct teruggestuurd: roodvonk was zeer besmettelijk.

Ik studeerde aardrijkskunde in Tilburg. Heb altijd veel belangstelling gehad voor de Alpen; in 1954 ben ik naar Zwitserland gefietst met tentje achterop; een maand vol avontuur. Er was weinig emplooi voor leraren aardrijkskunde; 2 van de 20 kregen maar een baan. Ik heb een jaar als onbevoegd aardrijkskundeleraar op een school gewerkt. Via mijn oom, die Johan Boessenkool kende, die als bureauredacteur op de GEO-afdeling van EWU werkte, hoorde ik van zijn baan. Ik solliciteerde op de functie van desk-editor en werd aangenomen.

Eerste baan bij Elsevier

Ik kwam te werken bij Elseviers Wetenschappelijke Uitgeverij (EWU) op de Jan van Galenstraat in 1964, als bureauredacteur. We zaten met z'n zevenen op een kamer; ik werd ingewerkt door Harry van den Akker. Die vertrok na een jaar naar Wageningen en later naar uitgeverij Oosthoek. Ik herinner me mijn eerste artikel nog, in *Agricultural Meteorology* (Agmet); dat ging over de trek van motten van Engeland naar

Afrika en terug. In het Engels, maar we kregen ook samenvattingen in het Frans (Résumé) en Duits (Zusammenfassung). Ik heb de overgang van zetten in loodmetaal naar verwerken op de computer meegemaakt. We kregen een excursie naar Duwaer, zetterij in Amsterdam, die onze tijdschriften produceerde. De hoeveelheid lood was ongelooflijk (ziekmakend). Daarna kwamen natuurlijk Northprint, en Elspring van EWU zelf. Arie Manten stond aan het hoofd van de Geo afdeling (later Henk van de Rijst). Hij was een prettig leidinggevende, betrok je overal bij. Ik zat op enig moment met Harry en Joy Mebus op een kamer. Joy was studente uit Nieuw-Zeeland en was blijven hangen aan een economie student. Zij had dolle buien en Harry bevaderde haar. Ze woonde in een flat vlakbij de Jan van Galenstraat en riep dan dat zij "neerkeek op Elsevier". De heer Blankwater was personeelschef, Loek Bergmans was de baas die je op het matje riep als je te laat kwam. In die tijd gebruikten we nog een prikklok. In de 70er jaren werd er een verdieping op het gebouw aan de Jan van Galenstraat gezet en moest de GEO-afdeling een paar jaar verhuizen naar het gebouw van de Noord-Hollandse Uitgeversmaatschappij op de Keizersgracht. Ik heb tot mijn 61ste, dus eigenlijk mijn gehele werkende bestaan, als bureauredacteur gewerkt. Toen ging ik met de

> pag.4

> vervolg van pag.3

VUT. Op de dag van mijn afscheid kwamen ze nota bene nog met een artikel bij me langs, of ik dat nog even wilde nakijken.

Verdere loopbaan bij Elsevier

Hiervoor hebben we Piets loopbaan al besproken. Hieronder nog wat anekdotes: In de begintijd hebben we met de GEO afdeling de avondvierdaagse gelopen. Willeke van Cattenburch was er ook bij. Vraag het haar maar.

Toen ik trouwde in 1964 (dat kon omdat ik een vaste baan had, dus dankzij Elsevier), konden we een huis in Amstelveen kopen; het moest alleen nog worden afgebouwd. We verbleven tijdelijk bij een goede vriendin van mijn moeder (die was directrice van de Amsterdamse vakantiekolonie te Zandvoort, waar mijn moeder ook heeft gewerkt). Met de brommer pendelde ik een half jaar op en neer tussen Zandvoort en EWU.

Ik herinner me Peter Siebelink, senior bureauredacteur; dat was een kwast. Onze secretaresse was Suzanne van Hees. Peter had de hoorn van haar telefoon ingesmeerd met gom. Tussen de kamers had je een glazen afscheiding dus je kon elkaar zien. Peter belde haar op en toen ze opnam zwaaide hij pesterig van achter het glas. Na het vertrek van Peter werd ik senior bureauredacteur. In de kamer met ons zevenen werd er druk gerookt. Ik zelf deed dat ook. En hoe. Ik rookte pijp, dat wel. Jan Luijten noemde dat: "Stoomschip Hardorff loopt voorbij".

Paulien van Hooff (getrouwd met Rinus Roskam, ook collega) was onze secretaresse. Achter haar hing het Planbord

voor onze tijdschriften aan de muur. Zij zijn beiden vorig jaar lid geworden van VGEO. (Piet laat mij foto's uit die tijd zien op zijn pc waaronder een van hemzelf uit 1981 – zie foto bij dit artikel.)

Arie Manten werd opgevolgd door Herman Frank, later door Frans van Eijsinga. Iedereen mocht zelf een secretaresse uitzoeken. Ik ben met Frans een keer naar London gereisd om correctoren Engelse taal in te huren.

Op verzoek van Frank heb ik de handleiding "Aanwijzingen bureauredactie" geschreven. Met hulp daarvan werd iedereen ingewerkt, ook freelancers. We hadden heel wat taalcorrectoren voor het Engels, dat konden wij niet. Althans, totdat de computer zijn intrede deed. Zo jammer dat ik geen kopie heb bewaard. Mijn vrouw Tiny heeft trouwens in het begin heel wat op-taal-gecorrigeerde artikelen overgetypt.

Ik heb de intrede van de computer nog meegemaakt. Het begin was verschrikkelijk. Wij moesten bijvoorbeeld vet cursief en einde dito aangeven, op de pc met codes. Stel je voor, een artikel vol met wiskundige formules; het was niet te doen. Gelukkig was dat van korte duur; toen kwamen de pc's bij de zetters. Benieuwd hoe dat nu gaat, bestaat de functie bureauredacteur nog wel?

Op 60 jaar kon je eruit met de VUT. Ik ging door tot mijn 61ste want wilde nog iets afmaken (weet niet meer wat). Ik kon wat pensioenjaren bijkopen en dat heb ik gedaan.

Leven na Elsevier

Ik ben nu 35 jaar met pensioen, dus langer met pensioen dan dat ik heb gewerkt. Ik viel in een gat. Gelukkig zat ik al in het bestuur van de Nederlandse Citherbond. Ik kreeg het verzoek om muziek voor de citer op de computer te schrijven. (Later in zijn werkkamer laat Piet mij een exemplaar van het boek zien.) Ik heb jaren citer gespeeld, het favoriete instrument in de Alpen (zie ook foto van Piet en zijn professionele citer). Vroeger heb ik ook veel piano gespeeld. Nu lukt mij dat niet meer, mijn handen kunnen het niet meer aan. (In de ruimte waar ik dit interview afneem, staat een piano. Deze wordt allang niet meer gespeeld omdat Piet de burelen niet met zijn

spel wil lastig vallen.)

Mijn vrouw kreeg kanker in de bil, werd pas laat ontdekt door een masseur, en dus foute boel; na twee pijnlijke jaren is zij overleden. Mijn vrouw was dol op dit huis en op de tuin, en wilde niet weg. Toen zij overleed, had ik de energie niet meer om te verhuizen naar een kleiner appartement. Dit huis is voor mij alleen veel te groot. Mijn vrouw en ik hadden beiden veel belangstelling voor de natuur. Met de caravan zijn we 32 jaar naar de Zwitserse, Franse en Oostenrijkse Alpen op vakantie geweest. Mijn leven is nu vooral mijzelf in stand houden. Contacten heb ik helemaal niet meer. Mijn dochter woont in de buurt en komt langs. Wij hebben laat kinderen gekregen, ze worden dit jaar 61 en 56, dus die werken nog. Zelfs als ze op vakantie zijn, zijn de kinderen druk met van alles. Vroeger hadden we nog contact met buren via de kinderen. Het leven is nog de moeite waard maar wel eenzaam, zoals toen ik in het ziekenhuis lag en er niemand op bezoek kwam. (Piet komt energiek over; boordevol met verhalen en herinneringen; vooral die van vroegere jaren, ook al weet hij de juiste volgorde niet altijd precies. Als ik hem aanmoedig met: jij gaat zomaar 100 worden, is Piets reactie: nee nee, opkrabbelen na ziekte is op deze leeftijd steeds moeilijker; toen ik vorig jaar Covid kreeg, had ik meer dan 40 graden koorts.)

Het is lang geleden dat ik de ALV van VGEO bijwoonde. Ik herinner mij het Dagje-Uit naar De Wieden (we zoeken samen op de website en dat blijkt het eerste VGEO Dagje-Uit te zijn, in 2002).

> vervolg van pag.1 >>>

delen we risico's, houden we de kosten lager en kunnen we schommelingen beter opvangen.'

Waarom kiezen jullie niet gewoon voor beleggingen met het hoogste rendement?

Anne: 'Omdat rendement en risico onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Beleggingen die een hoog rendement kunnen opleveren, brengen vaak ook meer risico met zich mee. Maar we willen voorkomen dat grote tegenvallers de financiële positie van het pensioenfonds onder druk zetten. Daarom zoeken we steeds naar de juiste balans. We nemen voldoende risico om op de lange termijn rendement te behalen. Maar niet zoveel risico dat de pensioenen in gevaar kunnen komen als de markten tegenzitten.'

Hoe zorgen jullie ervoor dat de risico's beheersbaar blijven?

Harold: 'We spreiden onze beleggingen wereldwijd over aandelen, leningen aan overheden en bedrijven, infrastructuur, woningen en commercieel vastgoed. Daardoor zijn we minder afhankelijk van ontwikkelingen in één deel van de markt. Valt een belegging tegen? Dan hoeft dat niet direct grote gevolgen te hebben voor het totale pensioenvermogen. Door bewust te spreiden en voortdurend naar de ontwikkelingen in de wereld te kijken, houden we risico's zo goed mogelijk beheersbaar.'

De wereld is op dit moment behoorlijk onrustig. Wat betekent dat voor de beleggingen?

Anne: 'We zien geopolitieke spanningen en economische ontwikkelingen die invloed hebben op financiële markten. Dat zorgt soms voor flinke schomme-

lingen in de waarde van beleggingen. Tegelijkertijd leidt die onrust niet automatisch tot lagere beurskoersen. Aandelenmarkten staan soms juist dicht bij recordniveaus. Daarom passen we ons beleggingsbeleid niet direct aan bij iedere ontwikkeling. Als pensioenfonds beleggen we voor de lange termijn. We spreiden onze risico's, houden rekening met verschillende scenario's en volgen de ontwikkelingen op de voet.'

Heeft de overstap naar het nieuwe pensioen invloed op de beleggingen?

Harold: 'Tijdelijk wel. We willen op 1 januari 2027 vanuit een sterke financiële positie overstappen naar het nieuwe pensioen. Daarom hebben we het risicoprofiel van onze beleggingen tijdelijk verlaagd. Om meer zekerheid te creëren rondom het moment van invaren, hebben we extra bescherming ingebouwd tegen sterke dalingen van aandelenkoersen. Dat doen we met zogenoemde putopties, te vergelijken met een verzekering. Hiervoor betalen we een premie. In ruil krijgen we bescherming als aandelenkoersen sterk dalen.'

Wat betekent dit uiteindelijk voor onze deelnemers?

Anne: 'Ons doel is om op de lange termijn een goed pensioen mogelijk te maken. Daarbij hoort een sterke financiële positie en een beleggingsbeleid dat bestand is tegen schommelingen op de financiële markten. Als bestuurder kijk ik niet alleen naar volgend jaar, maar ook naar de periode daarna. De keuzes die we vandaag maken, moeten ook over 10 of 20 jaar nog verantwoord zijn. Daarom kiezen we niet voor de hoogste risico's, maar voor een aanpak die past bij een goed pensioen in een onzekere wereld.'

OVERGESTAPTE PENSIOENFONDSEN VOORZIEËN BEPERKTE STIJGING PER JANUARI

Drie pensioenfondsen die dit jaar zijn overgestapt naar het nieuwe pensioenstelsel kunnen de pensioenen per 1 januari volgend jaar waarschijnlijk beperkt verhogen. Met name PfZW (zorg en welzijn) PMT (metaal en techniek) en BpfBouw voorzien een beperkte stijging van ongeveer een half procent. Dat is dus flink minder dan de verwachte inflatie.

Afgelopen januari konden de drie fondsen bij de overstap de pensioenen verhogen met respectievelijk 12%, 8,3% en 20,8%. Die flinke stijgingen waren mogelijk omdat in het nieuwe pensioenstelsel minder reserves aangehouden hoeven te worden, zodat die eenmalig konden worden uitgekeerd.

Over het eerste kwartaal was het gemiddelde rendement licht negatief, maar over het tweede kwartaal varieerde het bij de drie fondsen tussen de 4,2% en 5,0%. Het gemiddelde rendement over de periode van 1 januari 2026 tot en met 30 september 2026 zal de verhoging per 1 januari bepalen. (In de navolgende jaren loopt die periode van 1 oktober tot en met 30 september.) Dat is wel na aftrek van de kosten van bescherming tegen renteschommelingen en na aftrek van ongeveer twee derde van het overblijvende rendement ten behoeve van de solidariteitsreserve. Die reserve is bedoeld om eventuele negatieve beleggingsresultaten in de toekomst te dempen zodat in dat geval de pensioenen niet meteen met de volle mep hoeven te worden gekort.

Bij PfZW bijvoorbeeld was het totaalrendement in het eerste halfjaar 6,2%. Daarvan wordt 2,9% gebruikt als wat het fonds noemt beschermingsrendement, dat dient om het pensioen te beschermen als de rente daalt. Verder wordt 3,3% beschouwd als overrendement, waarvan dus een groot deel opzij gezet wordt voor latere jaren. Overrendement wordt behaald op meer risicovolle beleggingen. Voor jongere deelnemers wordt meer in dat soort beleggingen gestoken, omdat dat meer rendement oplevert en omdat bij tegenslag er meer tijd is om daarvan te herstellen. Naarmate iemand ouder is, wordt minder risico genomen. Het minste dus bij gepensioneerden. Dit wordt ook wel lifecycle beleggen genoemd.

Tentoonstellingen in Golfgebouw en Gebouw Molenwerf

Er breekt wederom een roerige tijd aan voor Elsevier Science. Wij gaan namelijk in de loop van 1980 verhuizen! Heel kalm-aan gelukkig. De panden aan de Jan Van Galenstraat/Van De Sande Bakhuijzenstraat worden op termijn vervangen door pand Molenwerf, dat ligt tegenover het voormalige Station Sloterdijk, en door pand Overmolen, dat wel op dezelfde hoogte ligt, maar aan de andere kant ligt van de snelweg Amsterdam/Haarlem. Beide aan de Amsterdam-kant van de snelweg naar de Coentunnel. De firma Dalemans gaat deze enorme klus voor ons klaren.

Het 'grappige' is dat een paar afdelingen nog niet meeverhuizen, omdat nog niet alle etages beschikbaar zijn. Dit betreft de Sales-afdeling en de Advertentieacquisitie-afdeling. En wellicht nog wat meer afdelingen, dat weet ik niet meer precies. Deze worden tijdelijk ondergebracht in een prachtig modern gebouw, het 'Golfgebouw' genaamd, dat in zuidelijke richting, rechts langs de snelweg naar de Coentunnel is opgetrokken. We hebben een kleine kantine en een van de koffiedames uit de Jan van Galenstraat is er een halve dag om voor koffie en thee te zorgen en om ook iets voor de lunch klaar te maken. We zitten er ruim en comfortabel, best gezellig met zo'n kleine groep.

Inmiddels is James Kels voorgoed terug uit New York en woont weer in Haarlem, maar nu in het Koetshuis van het beroemde Huis met de Beelden aan het eind van de Spanjaardslaan. Hij wordt de nieuwe manager van de Salesafdeling en verhuist dus mee naar het Golfgebouw.

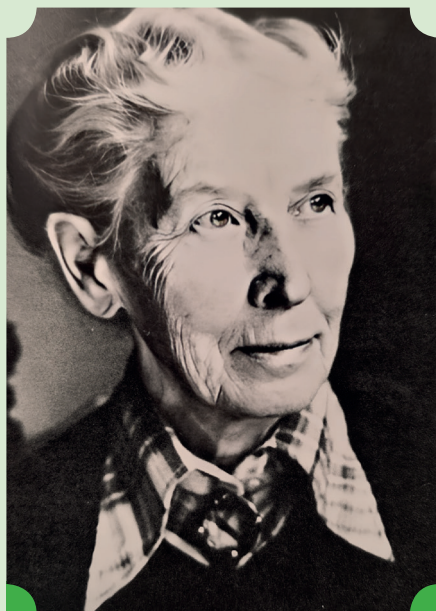
In de loop van 1980 krijg ik een leuke

brief van een van de dochters van Fie de Ferrante uit Apeldoorn. Daarin vertelt zij mij enthousiast over haar moeder die veel succes heeft in Apeldoorn en omstreken met haar kunst in de vorm van de monotype-techniek en vraagt naar de mogelijkheid om bij ons te exposeren. Helaas sloot de Elsevier Galerie na de Anton Pieck-tentoonstelling die in december 1979 / januari 1980 werd gehouden aan de Van De Sande Bakhuijzenstraat. Maar ik heb natuurlijk wel al plannen om in gebouw Molenwerf – na goedkeuring van de directie – weer tentoonstellingen op touw te gaan zetten.

Op de begane grond van gebouw Molenwerf, in een gedeelte van het restaurant, zijn tenminste twee muren geschikt om kunst op te hangen. Bovendien komt de uitgang van het restaurant uit in een kleine ruimte met een groot raam (licht-inval) dat uitzicht biedt op een kleine binnentuin. Er zijn een paar grote muren die letterlijk 'schreeuwen' om wat aankleding en er staat al een zitje met een bankje en twee fauteuils. Deze ruimte staat in open verbinding met de ontvangsthal met receptie. Ideaal dus als tentoonstellingsruimte en bovendien is er ook nog wat toezicht.

*Fie de Ferrante en Willeke,
lunch in gebouw Molenwerf*

Fie De Ferrante

In een memo aan de directie leg ik een en ander uit en ik krijg toestemming. Er mag zelfs een 'opening' worden gehouden in een gedeelte van het restaurant waar tevens een geluidsinstallatie met microfoon beschikbaar is voor een toespraak en bovendien mag ik via een memo het restaurant opdracht geven een trolley met wijn, frisdrank en glazen tijdig klaar te zetten. Selfservice dus geen bediening. Met de technische dienst moet ik natuurlijk de blijvende ophangmogelijkheden doorspreken en laten aanbrengen.

Later betrek ik ook de lange wandelgang op de begane grond bij de expositiemogelijkheden. Ank Tap (vrouw van Toon Tap) heeft daar diverse keren haar geweven wandkleden geëxposeerd.

Onze eerste exposant is Fie De Ferrante (1900–1999). Zij woont en werkt in Apeldoorn waar zij sinds 1947 regelmatig exposeert. Na ontvangst van de brief van haar dochter wil graag kennismaken en ben ik op atelierbezoek gegaan samen met Ank en Toon. Dat was 'liefde' op het eerste gezicht. Indringend werk van een vrije geest, contemplatief met heel eigen signatuur en overdracht van informatie. Fie is een jong uitzienende tachtiger, en vertelt graag over haar leven en werk. Haar man en dochter zijn er ook bij en een aantal werkstukken staat klaar om bekeken te worden.

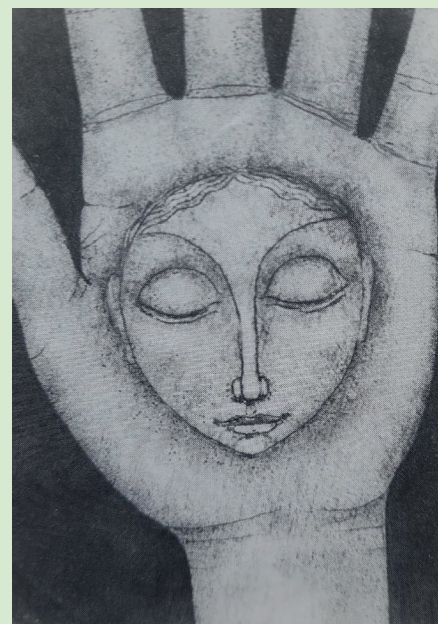
Fie werd in 1900 in Amsterdam geboren. Nog voor het behalen van haar eind-examen aan de Koninklijke HBS in Apeldoorn heeft zij al haar akte LO tekenen in haar zak. In Amsterdam behaalt zij de akte MO tekenen en studeert daar ook nog twee jaar aan de Rijksacademie. In 1927 trouwt zij met Edwin de Ferrante en ze vertrekken aansluitend naar Nederlands Indië, om daar uiteindelijk voor drie jaar in een Japans concentratiekamp terecht te komen. Dat waren drie vreselijke jaren. In 1946 komen zij als gezin terug in Apeldoorn en pakken daar de draad weer op. Veel van haar werk uit de Indische tijd gaat verloren op één rolletje tekeningen na, dat Fie bij zich had toen zij het concentratiekamp inging.

Na terugkeer uit Indonesie begint zij aan een voor haar geheel nieuwe techniek, de monotype-techniek. Deze techniek heeft als kenmerk, dat het ontwerp wordt geschilderd en afgedrukt van niet absorberend materiaal zoals glas of metaal, waarbij slechts één afdruk mogelijk is. Zij exposeert regelmatig in Apeldoorn en omstreken en doet veel mee met groepstentoonstellingen in oostelijk en zuidelijk Nederland en zelfs daarbuiten. In maart 1972 kent de Gemeente Apeldoorn haar een gemeentelijke aanmoedigingsprijs beeldende kunst toe.

Fie de Ferrante's kunst is het verhaal van de nietige mens in het onmeetbare heelal, van de mens wiens leven alleen zin heeft omdat hij mede-mens is, omdat leven mee-leven is. Zij wil met haar kunst een beroep doen op de mens zich het lot van de ander aan te trekken. Haar werk is een pleidooi voor communicatie. Een appel op de mens om oog te hebben voor wat hem omringt, de hand te reiken naar wat om hem heen leeft.

De eerste expositie in Amsterdam was bij Elsevier Science, Gebouw Molenwerf en Golfgebouw, juni t/m september 1980. Aansluitend was deze tentoonstelling ook te zien in het centrum van Amsterdam bij Galerie d'Egelantier, Amsterdam-C, 11 oktober t/m 8 november 1980.

Enkele reacties op haar tentoonstellingen: Haar werk dat magisch genoemd zou kunnen worden, straalt veel meer uit dan symboliek alleen. Haar werk geeft aan dat alles in het universum verband houdt met elkaar. Haar werk straalt respect uit voor alles wat leven is. Haar werk is ingetogen en straalt een weldadige rust uit.

Wordt vervolgd.

Reacties: fam.casteren@home.nl

ED VERMIJ

begon in 1963 als corrector bij Uitgeversmaatschappij Elsevier. Bij Bonaventura/Annoventura was hij vele jaren (hoofd)redacteur van het Almanakken-fonds met als belangrijkste titel Elseviers Belasting-Almanak.

Het tientje van Lief tinck.

zwart geld in de naoorlogse periode in Nederland. Er was toen veel zwart geld en mensen zochten naar manieren om dit geld uit te geven zonder vragen te hoeven beantwoorden.

In verhalen over die tijd werd vaak gesuggereerd dat de uitgave door verkoopagenten werd aangeboden en vaak contant (en 'buiten de boeken') werd afgerekend. Daar kwam ook nog bij de geldzuivering van Minister van Financiën Piet Lief tinck op 26 september 1945. Al het oude geld werd toen van de ene dag op de andere waardeloos verklaard en bankrekeningen werden tijdelijk geblokkeerd. Iedereen kreeg een 10-guldenbiljet voor tijdelijk gebruik. Mensen probeerden daarom op allerlei manieren

toch nog hun oude bankbiljetten uit te geven aan goederen voordat ze die moesten inleveren.

Er kon in 1945-1947 worden ingetekend op de encyclopedie voor een bedrag van f 230,- tot f 250,-, afhankelijk van de bandkeuze (linnen of halfleer). Voor die tijd was dit een zeer aanzienlijk bedrag, gelijk aan meerdere maandsalarissen van een gemiddelde arbeider. In 1990-1993 verscheen de 9de en laatste papieren editie van deze encyclopedie, nu in 26 delen. In 1997 werd nog wel

een digitale versie op cd-rom uitgegeven. In 2006 nam PCM de rechten op de encyclopedie over van Elsevier.

Wordt vervolgd.

Reacties: ed.vermij@icloud.com

Geschiedenis van Elsevier (deel2)

Elseviers Weekblad

Gedurende de oorlog lagen veel werkzaamheden stil, maar er werden wel grootse plannen gemaakt voor na de oorlog. Klautz had al langer het idee om *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, dat sinds 1891 werd uitgegeven, te moderniseren en er een weekblad van te maken. Aan het begin van de oorlog kon met het oog daarop alvast 100 ton rotatiepapier worden opgekocht. Voor de exploitatie van *Elseviers Weekblad* werd een nieuwe uitgeverij opgericht: Bonaventura. Het plannen van nieuwe, naoorlogse activiteiten was namelijk verboden en zouden de plannen hiervoor uitlekken dan zou Elsevier hierdoor in ieder geval buiten schot blijven.

J.P. Klautz

Na de oorlog gold voor kranten en tijdschriften een systeem van zogenaamde verschijningsvergunningen. Daarbij kregen de tijdens de oorlog uitgebrachte ondergrondse bladen voorrang. Elsevier had alles klaar staan om hun

weekblad te laten verschijnen, maar kreeg vooralsnog geen vergunning. Na maanden lukte het een papiertoewijzing te krijgen van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor een luttele 40 kg papier per week, maar omdat de 100 ton rotatiepapier nog altijd in het magazijn lag kon het weekblad groots verschijnen.

Het eerste nummer verscheen op 27 oktober 1945. Redactieleden waren toen onder anderen H.M. van Randwijk, Anton van Duinkerken, Garmt Stuiveling, Willem Rombouts en Henk Lunshof; Lunshof zou later jarenlang hoofdredacteur worden. Zelf hoefde Elsevier weinig te doen voor de promotie van het blad, want de verschijning kwam op

zoveel kritiek te staan van de voormalige ondergrondse bladen dat binnen een week heel Nederland van *Elseviers Weekblad* had gehoord.

Winkler Prins Encyclopaedie

Een voor Elsevier heel belangrijke uitgave na de oorlog was de zesde druk van de *Winkler Prins Encyclopaedie* in 18 delen, verschenen in 1947-1954. De hoofdredactie werd gevormd door prof. dr. E. de Bruyne, mr. G.B.J. Hiltermann en prof. mr. H.R. Hoetink. Hiltermann was in oktober 1942 door Elsevier in dienst genomen. Voordien werkte hij als verslaggever voor *De Telegraaf*.

WINKLER PRINS ALG. ENCYCLOPAEDIE

Met betaling van f 4.— of meer per maand kunt U reeds thans, met zeer weinig risico Uwerzijds, op bijzondere en tevens voordelige voorwaarden intekenen op de zesde druk van de

WINKLER PRINS ALG. ENCYCLOPAEDIE

De gehele redactionele organisatie van deze nieuwe **WINKLER PRINS ENC.** is gereed gemaakt, om na het einde van de oorlog op volle kracht te kunnen gaan draaien.

Wij verzoeken U onderstaand omgaand te willen inzenden.

Ondergetekende verzoekt BLANKEVOORT'S ABONNEMENTS BOEKHANDEL, ZUIDER AMSTEL-LAAN 62 hoek Waalstraat, Amsterdam, Tel. 91244, Post-Giro 141995, nadere inlichtingen omtrent de intekening op de zesde druk van de **WINKLER PRINS ALG. ENCYCLOPAEDIE**. Deze aanvraag is geheel zonder enigerlei verplichting mijnerzijds.

De Heer

Mevrouw

Mejuffrouw

Adres

Al in 1943 werd de advertentie door boekhandels met hun eigen naam in kranten geplaatst. Deze advertentie werd geplaatst in het *Algemeen Handelsblad* van 7 juni 1943.

Van de zesde druk van deze encyclopedie werden maar liefst 80.000 exemplaren verkocht. Dat er zo veel exemplaren werden verkocht kwam - zoals mijn chef, Simon Vermeent, mij in het begin van mijn loopbaan in de jaren zestig al vertelde - doordat velen daarvoor hun veelal in de oorlog zwart verdiende geld gebruikten.

Op het internet vond ik inderdaad dat de zesde druk van de *Winkler Prins Encyclopaedie* werd geassocieerd met

INMEMORIAM

De volgende leden zijn ons ontvallen:

Dhr. G.B.W. (Gerard) Meeuwssen, Vorden

Mevr. C.W. van Krieken, Hoorn

Dhr. R.S.N. (Ruud) Meesters, IJmuiden